

Andrzej Pityński – twórca niezłomny

Wojciech Stanisław Grochowalski (Łódź)

Andrzej Pityński pomiędzy portretami Chopina i Rubinsteina,
Nowy Jork, 1985 r., fot. Czesław Czapliński

**Andrzej Pityński (1947-2020), artysta rzeźbiarz, medalier,
jeden z największych współczesnych polskich rzeźbiarzy,**

przedstawiciel realizmu w sztuce, absolwent krakowskiej ASP. Od 1974 r. mieszkał w Stanach Zjednoczonych, autor wielu słynnych na świecie rzeźb, monumentalnych i ekspresyjnych pomników, popiersi wielkich Polaków, medali, rzeźby kameralnej. Artysta przedstawiał polskie tematy: umiłowanie wolności, waleczność, religijność. Jego autorstwa są m.in. pomniki: „Katyń 1940”, „Mściciel”, „Patriota”, „Partyzanci”, „Sarmata”, „Błękitna Armia”, „Rzeź Wołyńska”.. W jego rodzinnej miejscowości Ulanów k. Stalowej Woli funkcjonuje Muzeum Andrzeja Pityńskiego, urządzone w małym drewnianym domku, postawionym na wzór starych flisackich domów, w jakim urodził się i wychował nasz bohater. 11 listopada 2017 r. został odznaczony Orderem Orła Białego.

Artysta prowadził pracownię rzeźby w *Seward Johnson Atelier* w Hamilton w stanie New Jersey. Z Polski wyjechał od razu po otrzymaniu dyplomu Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie. Studiował tam rzeźbę u prof. Jerzego Bandury, ucznia Xawerego Dunikowskiego; jego krakowskim mistrzem był też Marian Konieczny. Jeszcze jako student m.in. wyrzeźbił w sztucznym kamieniu w 1973 r. popiersie Ignacego Jana Paderewskiego, stojące do dziś w Krakowie przed *Collegium Paderevianum*. Temat tego wielkiego Polaka jeszcze wiele razy zajmował go artystycznie. Analizując przebieg jego pracy i zainteresowań, widać, że karierę zaczynał w Ameryce od razu od wielkich spraw

i poważnych tematów, nie tracił czasu. Zaczynał dużym portretem Rubinsteina (1976), do pianisty ma dużo szacunku, tą rzeźbą dziękował mu także za Hymn Polski odegrany w maju 1945 r. w ONZ w San Francisco! Patriotyzm polski Rubinsteina był motywem tej rzeźby; potem zachwyił wielką plenerową rzeźbą „Partyzanci” (1979) i kolejnymi, które są już oczywistymi sukcesami. Wszystkie są realistyczne, prawdziwe, nie ma tu abstrakcji, niedomówień, oglądający widzi jasno niekłamany przekaz.

Artysta jest autorem ok. 500 realizacji: pomników, rzeźb, płaskorzeźb, tablic i medali; w granicie, brązie, aluminium. Jest twórcą słynnych i wielkich gabarytowo rzeźb monumentalnych o tematyce patriotycznej i martyrologicznej. Tematyka ta przysparzała mu w Ameryce problemy, takie akcje przeprowadzali rękoma Amerykanów sowieci i ich polscy wyrobownicy mieniący się tam dyplomatami. Dokumentację na te tematy Pityński miał przekazać do IPN.

Urodził się na Podkarpaciu, w miasteczku Ulanów, nad Sanem, rodzice byli żołnierzami AK, po 1945 podziemia antykomunistycznego. Matka Stefania ps. „Perełka”, ojciec por. Aleksander Pityński (1926-1994) ps. „Kula” był żołnierzem Narodowej Organizacji Wojskowej i Narodowego Zjednoczenia Wojskowego. W szeregach NOW-NZW działał też brat matki rzeźbiarza, Michał Krupa ps. „Pułkownik”. Jego rodzice i ludzie

znani mu osobiście walczyli tam z Niemcami, z Armią Czerwoną, z NKWD, z bandami UPA, z UB, KBW, MO, ORMO. Przeżycia z dzieciństwa, obławy UB na dom, bicie ojca na oczach dziecka, wywlekanie zimą rodziców półnagich i bosych na śnieg, torturowanie ojca w więzieniu - to wszystko wywarło trwałe ślady na psychice młodego Andrzeja i zapewne ukształtowało później wizje artystyczne. Artysta wspominając rodzinę, często wracał pamięcią także do dziadka Andrzeja, flisaka, ostatniego retmana z Ulanowa, który organizował spławy drewna do Gdańska. Wracał z ciekawymi upominkami ze świata zakupionymi w porcie. Jego dalszy przodek, retman Stefan Pityński był pisarzem kroniki Bractwa Sterników i Flisaków pod wezwaniem - Św. Barbary (1726).

Na wielu rzeźbach są konie, jeźdźcy ułani; gdy odwiedziłem go kilkanaście lat temu w pracowni w *Johnson Atelier*, na biurku stała piękna rzeźba - projekt konnego pomnika marszałka Józefa Piłsudskiego. Rzeźbiarz ukazał Marszałka na kasztance w czterech chodach konia. Otóż konie są wielką życiową pasją artysty. Pityński był znakomitym jeźdźcem. Pierwszego konia, klacz Lalkę, dał mu pod opiekę i do jazdy - jako 6-letniemu chłopcu, jego dziadek.

Gdy przyjechał do Stanów Zjednoczonych, dalej uczył się rzeźbiarskiego rzemiosła, zarabiał na życie jako robotnik i rzeźbił w *Sculpture House* na Manhattanie, W latach 1976-1977

pobierał nauki w *Art. Students League*, pracował pod okiem Alexandra Ettle'a i do 1979 był jego asystentem. Ettle skierował go w 1979 r. do pracowni *Johnson Atelier* - instytutu rzeźby, gdzie szybko zdobył swój teren do pracy; tworzył, kierował wydziałami modelowania. Potem pracowała jako profesor rzeźby w *Johnson Atelier Technical Institute and School of Sculpture* w Mercerville, niedaleko Hamilton, stan New Jersey. Był nie tylko artystą twórczym ale i nauczycielem akademickim, profesorem, uczył studentów z całego świata. W urządzonej tam plenerowej galerii rzeźb - Ogródzie Rzeźb otwartym w 1992 (*Grounds For Sculpture*), znajduje się ok. 250 rzeźb, w tym M. Abakanowicz i A. Pityńskiego. Są tam również rzeźby kolorowane, odtworzone tematy obrazów w formie rzeźb umiejscowionych w plenerze i niemal idealnie w scenerii przeniesionej z dzieł malarskich jak „Śniadanie na trawie” czy „Wenus z Milo”.

Artysta podczas montażu pomnika „Patriota”, Stalowa Wola, 2011 r.

Gen. Władysław Anders, Doylestown, PA, 1997 r.

■ M. Skłodowska-Curie, Bayonne, NJ, 1987 r.,
fot. Cz. Czapliński

Największe realizacje

Po przybyciu do Nowego Jorku szybko wszedł w artystyczne amerykańskie kręgi. Już w 1976 r. miał wystawę indywidualną w tym mieście, na której pokazał m.in. portret rzeźbiarski, głowę Artura Rubinsteina; rzeźbę wystawił na konkurs do *Carnegie Hall*, ale zwyciężył wizerunek pianisty wyrzeźbiony przez Nathana Rapoporta, zaś Pityński otrzymał za tę rzeźbę nagrodę

burmistrza Nowego Jorku. Wykonał jeszcze dwa inne tak duże portrety rzeźbiarskie głów: Fryderyka Chopina i Jimmy Cartera (1978). Jest autorem kilku brązowych popiersi: Ignacego Jana Paderewskiego, ks. Jerzego Popiełuszki (Trenton 1987), Marii Skłodowskiej-Curie (1987, stoi przed biblioteką w Bayonne), papieża Św. Jana Pawła II, 1989 i 1991 (Ulanów i Nowy Jork, kolejny z 2019 w Cleveland). Wykonał dwa pomniki gen. Władysława Andersa: jeden w Cassino, a drugi w Amerykańskiej Częstochowie w Doylestown w Pensylwanii (1995), pomnik Tadeusza Kościuszki - cała sylwetka w mundurze generała amerykańskiego, z VM, w Williams Park w St. Petersburg na Florydzie, ustawiony w 2002 r.

Popiersie powstańca styczniowego Juliusza hr. Tarnowskiego stanęło w Tarnobrzegu w 2003 r. Znane tablice jego autorstwa, z płaskorzeźbami: Matki Boskiej Częstochowskiej tulącej chłopca ofiarę Powstania Warszawskiego, a poniżej fragment wiersza K.K. Baczyńskiego; tablica z Matką Boską obejmującą wieże World Trade Center, po ataku na WTC zamontowana na cokole pomnika katyńskiego w Jersey City, zaś druga jej wersja zamontowana została na ścianie kościoła polskiego na Manhattanie (7 ulica) wzbogacona nazwiskami sześciu Polaków, którzy ponieśli wówczas śmierć; tablica z płaskorzeźbą Św. Maksymiliana Kolbe (1985), tablica z urną z sercem Ignacego Jana Paderewskiego (1986) w formie ukoronowanego orła i wizerunkiem pianisty (obie w Doylestone); tablica Jana Lechonia,

dr Michała Janiaka w szkole LO w Ulanowie; „Tarcza Honoru” w ratuszu Ulanowa. Pomnik-płaskorzeźba ku czci „Wołyniaka” czyli Józefa Zadzińskiego, Żołnierza Niezłomnego, ufundowana w 1998 r. przez artystę stanęła w centrum cmentarza w Tarnowcu. Pomnik odsłaniała siostra „Wołyniaka”, także żołnierz AK-NOW w obecności ogromnej liczby weteranów z AK, NOW, NSZ, NZW, przybyłych z Polski i z Zagranicy. W Amerykańskiej Częstochowie w 2000 r. odsłonięto tablicę pamiątkową „W 80. rocznicę Cudu nad Wisłą”, w sierpniu 2018 „100 lat czynu zbrojnego Polonii Amerykańskiej”. Duża kolekcja rzeźb kameralnych brązowych i srebrnych znajduje się w muzeum artysty w Ulanowie, m.in.: „Amazonki” (kilka wersji), „Marzyciele” i in.

W medalierstwie dominują tematy patriotyczne, religijne i portrety, z tych ostatnich m.in. T. Kościuszki, Ignacego Jana Paderewskiego, gen. Władysława Sikorskiego, Św. Jana Pawła II. Poczet najsłynniejszych dużych gabarytowo pomników otwierają „Partyzanci I”, lista ta wygląda następująco:

„Partyzanci I”, Boston, MA,, 1983 r.

„**Partyzanci**”, pierwsza monumentalna rzeźba plenerowa Pityńskiego, ustawiona w 1979 roku w Bostonie w parku Boston Common, odsłonięta uroczystie w 1983, w 2018 r. ponowne odsłonięcie w nowej lokalizacji, po remoncie i odświeżeniu po 12-letniej przerwie, gdyż pomnik – ku radości Rosjan – usunięto na jakiś czas. Rzeźba odlana w aluminium, 10 m długości i 7 m wysokości (żołnierze z bardzo długimi lancami), ukazuje pięciu partyzantów polskich z konnego leśnego oddziału, umęczonych, ze spuszczoneymi głowami; tak ich widział w lesie, takich zapamiętał i tak im oddał hołd. To autentyczne postaci, oddział żołnierzy prowadzi legendarny Józef Zadzierski ps. „Wołyniak”. Jest to pierwsza rzeźba Żołnierzy Niezłomnych.

*

„Partyzanci II” w Hamilton (NJ), aluminium, 1999, pomnik ulokowany przy torach kolejowych trasy Nowy Jork – Washington, wykonany dwadzieścia lat później, to już inna rzeźba, radosna, tu jeźdźcy głowy noszą wysoko, triumfują, defilują, na lancy proporczyk; konie parszczą radośnie gotowe do kolejnej walki!

*

„Mściciel” – postać klęczącego na jednym kolanie rycerza w zbroi, uskrzydłonego (ze skrzydłem husarskim na zbroi), husarza podpartego na mieczu w pozie składającego śluby, przysięgę. Wg innych to budzący się śpiący rycerz powstający z kolan. Rzeźba z 1988 r., brąz na granicie, stoi na cmentarzu w Amerykańskiej Częstochowie wśród tysięcy mogił polskich weteranów obu wojen światowych XX w.

*

*19 maja 2021 roku mija 30 rocznica otwarcia pomnika „Katyń 1940” w Jersey City

„Katyn 1940”, Jersey City, 1991 r.

Artysta w pracowni, praca z modelem nad Pomnikiem Katyńskim „Katyń 1940” w Jersey City, plac Exchange Place – odsłonięty 19 V 1991. Przedstawia polskiego oficera z Września 1939, zdradzonego 17 IX 1939, z wbitym w plecy sowieckim bagnetem. Rok wcześniej w ustawiony już granitowy cokół w ścianie z napisem „Katyń 1940” wmurowano urnę (w kształcie orła) z prochami z Katynia. W roku 1992 w cokół wmurowano kolejną

urnę z prochami polskich mogił z Syberii i tablicę z płaskorzeźbą „1939 - Siberia”, 11 IX 2004 r. odsłonięto na cokole tablicę z płaskorzeźbą pt. „Matka Boska Nowojorska”. Pomnik rozświetlony został także po ataku na World Trade Center 11 IX 2001. Świat obleciało zdjęcie, gdy na tle pomnika, za nim, za rzeką Hudson, widoczny był dolny Manhattan z płonącymi wieżami. Drugi raz głośno było o nim, gdy burmistrz Jersey City chciał w 2018 r. usunąć pomnik z obecnego placu, ale wtedy zwarty opór Polonii oraz poparcie nas przez radnych miasta powstrzymało działania burmistrza - potomka ocalałych z holocaustu. Może nie wiedział, że w Katyniu Rosjanie zamordowali też 800 polskich Żydów? Argument władzy był następujący: „Ukazanie Rosjan jako wbijających cios w plecy obecnie nie jest odpowiednio poprawnym politycznie pomysłem”.

*

„**Płomień wolności - Katyń**”, pomnik katyński, ustawiony w centrum Baltimore (2000), cokół w kształcie polskiego sarmackiego kurhanu, rzeźba w brązie połączonym o wymiarach 18 x 15 x 15 m. W płomień wpisano postaci historyczne królów, Pułaskiego, Kościuszki i skępowanych polskich oficerów zamordowanych w Katyniu.

*

Artysta i W.S. Grochowalski na tle pomnika „Partyzanci II”, Hamilton, NJ, 2011 r.

Model pomnika ks Józefa Poniatowskiego,, 2011 r.

„Pomnik Czynu Zbrojnego Polonii Amerykańskiej”, nazywany też „Pomnikiem Błękitnej Armii”, ustawiony w Warszawie na Żoliborzu w 1998 roku. Stoi na pl. Grunwaldzkim w pasie zieleni Al. Wojska Polskiego na wysokości domu nr 39, doczekał się w 2018 r. „przeniesienia” we fragmentach na srebrną monetę NBP o nominale 10 zł. Na cokole trzech atakujących żołnierzy wyłania się z fal morza-oceanu: dwóch piechurów i szarżujący na koniu ułan z obnażoną szablą. Na

falach nazwy miejscowości gdzie walczyła „Błękitna Armia” we Francji, Polsce, na Ukrainie. Pomnik jest barwiony, dar SWAP dla Polski. 11 XI 1999 r. kwiaty złożył tu prez. USA Georg Bush.

*

„**Sarmata - duch wolności**”, pomnik husarza na koniu, z kopią i proporcem w barwach polskich, ustawiony w parku rzeźby w Hamilton w 2001 r., jeden z największych pomników konnych na świecie, ma wysokość 22 m (dług. 10 m), materiał: FGR-95 gips z tworzywem sztucznym.

*

„**Światowid**”, rzeźba ustawiona w 2013 r. przed głównym wejściem do Seward Johnson Center w Hamilton, stoi w otoczeniu polskich wojów: króla Sarmatów Kraka, Bolesława Chrobrego z włócznią Św. Maurycego, Kanuta Wielkiego władcy Wikingów króla Anglii, Dani, Norwegii, Szwecji - wnuka Mieszka I, Wanda córka Kraka. Postacie wsparte na mieczach, z tarczami u boku. Metal na granicie, 15 x 5 x 5 m; rzeźbę sfinansowali Amerykanie, kosztowała 500 tys. USD.

*

„Patriota” o całkowitej wysokości 16 metrów, stanęła 11 września 2011 roku w centrum Stalowej Woli, rzeźba ta jest wg mnie autoportretem artysty; sfinansowana przez SWAP. Pityński wchodzi do kanonu wielkich artystów patriotów polskich XIX i XX w., rozpoczyna XXI wiek. Oni wołają o prawdę historyczną, o godność Polski.

*

Ostatnie realizacje artysty

Dużą realizacją mistrza był pomnik „Rzeź Wołyńska”, który został ocenzurowany, zablokowany przez Ukraińców i poprawnych politycznie polityków w Warszawie. Pomnik ma wysokość 14 m.

*

Poza tym:

– pomnik ku czci Jana Karskiego, odsłonięty 3 XII 2017 w Izbicy, mieście gdzie do II wojny 95% mieszkańców stanowili Żydzi. Jest to wysoki kamienny monument z wnęką z brązowym odlewem dłoni, która wznosi się prosząco ku niebu;

– brązowy pomnik „Książka”, ustawiony w 2008 r. w Lesku z inicjatywy Bogdana Szymanika, dyr. wydawnictwa BOSZ. Pomnik o wys. 2,4 m, na smukłym granitowym słupie umieszczono

półkulę ziemską, z której wylaniają się ku górze dwie ręce: dorosłej osoby, trzymająca w dłoni otwartą książkę i ręka dziecka sięgająca po nią. Na okładce godło Polski, wewnątrz cytaty: Norwida „Nie miecz, nie tarcz - bronią języka, lecz - arcydzieła” oraz T. Manna „Dzisiejsze książki są jutrzejszymi czynami”;

Św. Jan Paweł II, Nowy Jork, 1991 r.

- brązowe popiersie Świętego Jana Pawła II odsłonięte w 2019 w Cleveland w Ohio, w Parku Rockefellera w Polish Section w „Heritage Garden”. Sam pomnik (odlew) ma 180 cm wysokości, z

wysokim kamiennym cokołem mierzy 425 cm. Papież ukazany jest w wysokiej tiarze z wizerunkiem Matki Boskiej Częstochowskiej, w lewej ręce trzyma krzyż-krucyfik; na tiarze herby: Krakowa, Warszawy, Wilna, Lwowa, Gdańska, Katowic, Rzeszowa. W parku tym, urządzanym też przez Polonię jeszcze przed II wojną, stoi wiele pomników słynnych Polaków: Mikołaja Kopernika, Fryderyka Chopina, Adama Mickiewicza, Henryka Sienkiewicza, Marii Skłodowskiej-Curie, Ignacego Jana Paderewskiego. W parku tym jest kilka innych rzeźb Pityńskiego;

- brązowy „Pomnik Żołnierzy Wyklętych” w Jaśle, odsłonięty we wrześniu 2019 r. Pomnik przedstawia polskiego ukoronowanego orła (zamknięta korona królewska z krzyżem), mającego na piersi ryngraf z Matką Bożą, owładanego i walczącego z trzema hydrami. Na ciele hydr napisy: PZPR, PPR, ARMIA CZERWONA, UB, SB, NKWD, KGB, KBW, MO, ZOMO, ORMÓ.

*

Upamiętnienie i honory dla artysty

Najważniejszym uhonorowaniem rzeźbiarza jest zapewne przyznanie mu Orderu Orła Białego 11 listopada 2017 roku. Z innych honorów w kraju wymienić trzeba honorowe obywatelstwo rodzinnego Ulanowa z 1990 r.: „Honorowy Obywatel gminy i miasta Ulanów”. Ulanów nagrodił go też

indywidualnym Muzeum Andrzeja Pityńskiego, otwartym 11 listopada 2015, w którym prezentowanych jest wiele rzeźb artysty. Otrzymał w 1989 r. krzyż kawalerski Orderu Odrodzenia Polski nadany przez Rząd Polski na Uchodźstwie w Londynie oraz krzyż komandorski Orderu Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej w 1990. Posiada także Złoty Krzyż Zasługi SWAP oraz słynną odznakę pamiątkową Miecze Hallerowskie, nadawane po II wojnie światowej przez SWAP, otrzymał je w 1988 r. SWAP nagroził go także Medalem Ignacego Paderewskiego oraz medalem 100-lecia Czynu Zbrojnego Polonii Amerykańskiej.

Pomnik „Błękitnej Armii”, Warszawa, 1998 r.

Artysta modeluje pomnik „Mściciela”, Mercerville, NJ, 1986 r.

Jest członkiem elitarnego towarzystwa rzeźbiarskiego w Ameryce – *The National Sculpture Society*, a także: *American Medallion Sculpture Association*, *Allied Artists of America*; otrzymał złoty i srebrny medal od *Audubon Artists* i *Allied Artists of America*.

Wydano o nim kilka albumów, pierwszy duży z tekstem Ireny Grzesiuk-Olszewskiej i Andrzeja Olszewskiego pt. Andrzej Pityński (wyd. Bosz 2008), album zdjęć Pityńskiego i jego dzieł

wydał Czesław Czapliński, kolejny album Mistrz Pityński opracował Tomasz Masłowski (wyd. Nowy Jork 2010). Największy jaki ukazał się dotychczas to wydany w 2016 roku naukowo-publicystyczny album w jęz. angielskim, autorstwa słynnego i zasłużonego prof. Donalda M. Reynoldsa, historyka sztuki, konserwatora zabytków i emerytowanego profesora Uniwersytetu Columbia. Poświęcił 16 lat życia na obserwowanie i badanie tak dokonań artystycznych Pityńskiego jak i jego osoby, drogi życiowej, a zafascynowany nim opracował to dzieło, w którym już od wstępu określa p. Andrzeja amerykańskim mistrzem. Album ma tytuł Pityński, w podtytule The Art and Life of Andrew Pitynski. Portrait of an American Master. Profesor stwierdza, że sztuka Pityńskiego głęboko przemawia do bliskich jemu [profesorowi] podwalin teologii i filozofii katolickiej. Mówił też, że w pracy artystycznej tego artysty dopatruje się zespolenia jego silnej wiary z Bogiem, naturą i losami ojczyzny [vide: Katarzyna Buczkowska, „Weteran” nr 1147 s. 11, Nowy Jork, listopad 2016]. Artysta miał żonę i dwóch synów: Aleksandra i Michała.

Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej

Skoro Andrzej Pityński pochodził z rodziny patriotycznej, rodzice byli Żołnierzami Niezłomnymi, nie dziwi zatem, że w Ameryce zaczął szukać kontaktów z organizacjami polonijnymi o niepodległościowym charakterze. Taką autentyczną organizacją jest Stowarzyszenie Weteranów Armii Polskiej w Ameryce

(SWAP), powołane w 1921 roku w Cleveland. Artysta był działaczem SWAP od 40 lat, Okręgu nr 2 w Nowym Jorku, uczestnikiem wydarzeń patriotycznych jak choćby Parady Pułaskiego, w której zawsze defilował w stroju organizacyjnym SWAP. Był także komendantem Placówki 123 SWAP w Nowym Jorku i wicekomendantem Okręgu 2 SWAP - członkiem czteroosobowego zarządu; (komendantem był Antoni Chrościelewski, uczestnik Bitwy pod Monte Cassino.

SWAP było sponsorem wielu patriotycznych realizacji rzeźbiarskich Andrzeja Pityńskiego - podobnie jak paulini z Amerykańskiej Częstochowy. Pomnik „Błękitnej Armii” był dla artysty pewną towarzyską i organizacyjną realizacją i takimż zobowiązaniem. Ukazani na nim żołnierze ochotnicy z Polonii amerykańskiej na I wojnę światową, uczestnicy wojny bolszewickiej, wrócili do Ameryki i zostali zapomniani przez polskie rządy. Pityński jak żaden inny artysta miał obowiązek wskrzesić i przywrócić tych żołnierzy zbiorowej pamięci - zwłaszcza w Polsce. Zrobił to znakomicie.

SWAP prowadzi w swojej siedzibie głównej na Manhattanie Muzeum Tradycji Oręża Polskiego, wydaje też od 1921 regularny miesięcznik „Weteran” (obie instytucje prowadzi dr Teofil Lachowicz). W „Weteranie” od 2016 roku niemal w każdym numerze można znaleźć informacje o Andrzeju Pityńskim i zdjęcia jego projektów.

Urna z sercem Ignacego Jana Paderewskiego, Doylestown, PA, 1986 r.

Artykuł wraz z fotografiami ukazał się w: „Kultura i biznes”, Łódź, nr 70, 2019 r.

Pomniki w większości odlano w brązie, ustawiane są na granitowych postumentach, Wiele z nich znajduje się w Amerykańskiej Częstochowie w mieście Doylestown w

Pensylwanii. Kolekcję rzeźb kameralnych artysta przekazał do muzeum w Ulanowie. Zdjęcia pochodzą z arch. Andrzeja Pityńskiego oraz wydawcy."Kultury i biznesu" – Wojciecha Stanisława Grochowalskiego.